

РАТКО ВЛАСТЕЛИЦА

О ПРВОМ СПОРАЗУМУ ИЗМЕЂУ ПАРТИЗАНА И ЧЕТНИКА

Одмах после априлског рата 1941. године, један број бивших официра југословенске војске нашао се у шуми, говорећи, да они не признају капитулацију. Немачке окупационе власти су у другој половини маја издале и писмени проглас о строгом кажњавању сваког одметништва, тј. четништва. Током маја било је преузимање у поновну службу свих цивилних лица. То преузимање вршиле су директно немачке власти. Од тог преузимања били су изузети само активни официри бивше југословенске војске, који нису допали у заробљеништво. Половином јуна дошла је наредба да се јаве немачким командама сви бивши активни и резервни официри и то до првог јула. Они официри који су се јавили, узели потврду, ти су и могли да приме плату за јул. На тај начин дошло је у редовима тих официра до подвајања. Једни су се јавили, узели потврду и почели да примају заостале припадљности иако су били без икаквог посла, а други су остали у шуми. Говорило се да ће ови други, тј. ови из шуме, с обзиром на насталу ситуацију, подићи и устанак на дан националног празника 28. јуна 1941. год. Ова група бивших официра, који су остали у шуми, изгледа ми да су најмногобројнији били баш у нашој околини и то на територији бившег чачанског округа.

Пошто је десетог јула 1941. године формиран у Стјенику Чачански партизански одред, то се пред штаб одреда поставило као прво питање однос према овим официрима. Један од тих официра, да ли самоиницијативно или пак у споразуму са другима, присуствовао је и састанку под буквом у Стјенику 10. јула. Он је неколико пута узимао реч, изјављујући да ће се борити против Немаца до по-

следњег даха, али и за краља и владу у Лондону.¹ Исто тако, одмах по оснивању Одрета, тј. 11. јуна 1941. год. одржан је већи збор на тремећи села Жежевица, Липница и Рајца на месту тзв. „између путева“. Збор је био доста добро припремљен за та три села и почео је увече око 20 часова. Први је говорио Бата Јанковић, затим Моле Радосављевић и ја. Главна тема разговора је обавештење о формирању Одрета и позиву да се ти људи помажу како у људству тако и у материјалном погледу. Током те дискусије узео је реч и један наредник бивше југословенске војске.² Изјавио је да је он већ приступио одредима бивше југословенске војске у отаџбини, којима командује један бивши генералштабни пуковник. „Ја хоћу да се борим против Немаца, мени је данас место у борби, јер сам активно војно лице и од тога живим. Молим да ми се објасни какав је однос између групе која је јуче формирана у Стјенику и ове групе којој ја већ припадам“ закључио је овај подофицир. На то је први одговорио Моле, који је рекао да ти официри не раде, већ добрим делом седе. „Слободно ти друже, питај их зашто седе и шта чекају. Ми позивамо све људе у борбу, па смо зато и формирали Одред“, закључио је Моле. Потом је опет узео реч Бата. Изјавио је да зна за ту групу официра, али с обзиром на њихово држање у априлу, мало је вероватноће да ће се они борити. Код народа је настало прилично комешање. Неколико сељака је говорило да у борбу за ослобођење морамо ићи сви заједнички, без обзира на партије, јер ово је земља свих нас и сви ћемо у њој живети. Закључак збора, који је завршио рад после 22 часа, јесте да се тражи споразум и да обе групе иду заједнички у борбу против непријатеља.

Тих дана, на терену овога краја, налазио се и Милан Мијалковић Чича, члан Главног штаба Србије. Он се непрекидно налазио у послу и то било да конферише са командирима новоформираних чета, било са Штабом одрета, било са појединим партијским радницима на терену, са другим људима овог краја, или са куририма из разних места. Преостало време „Чича“ је знао да узме мотику и да цео дан копа, нпр., у винограду. Све ово конферисање, као и други састанци, одржавало се у мојој кући у селу Липници (то је горњи крај до Рајца). Кућа је, како је то изјавио Ратко Митровић, конфискована још 23. јуна 1941. год. за „потребе народа“.

У том врло интензивном политичком раду на терену, у прикупљању војничке одеће и оружја за борце Одрета и у непрекидном придолажењу нових људи за Одред, дошло је питање споразума са четницима Драже Михаиловића. Чија је то била прва и конкретна иници-

цијатива, мени ни тада као ни данас није познато. Знам само то да је 20. јула 1941. год. рано, око седам часова, дошао мојој кући, тј. у „реквиралану кућу“ Ратко Митровић. Био сам на доручку са Чичом, сестром Миленом и неколико њених другарица који су те ноћи и приспели. Ратко, као и увек ведар, са пуно шале и хумора, поче да се распитује о нашем апетиту и о нашем раду. Све су хвале биле упућене Чичи који је у копању први у врсти.

После доручка Чича и Ратко су се повукли у мању собу и настало је дуже конферисање међу њима. Ја сам отишао својим послом у Слатину и вратио сам се око 13 часова. При повратку приметио сам доста нових људи, које добрим делом нисам познавао. Од познатих били су, Моле, Бата Јанковић, Мица Вучетић из Трнавe и други. Пошто сам на брзу руку ручао, сестра Милена ме позва, сиђосмо 70—80 м. испод куће у воћњак, седосмо под једну шљиву и отпоче разговор: „Ратко Митровић, који је као што знаш, стигао јутрос имао је јуче састанак са једним официром из Штаба четника Драже Михаиловића. Споразумели су се да сутра почну преговори о закључивању споразума и то у селу Губеревцима у штали неког сељака Бендића. Штаб одреда је такоређи цело пре подне дискутовао ко да иде на те преговоре. Пошто је Ратко изјавио да му је тај официр, у име његовог штаба изјавио, да ће се преговори водити само у том случају, ако на исте дође познато лице из овог краја. Значи Чича отпада и ако би најприродније било да он иде на такве разговоре. Ратко исто тако не жели да иде и ту има доста оправданих разлога. Ти нешто познајеш Драгачево и људе у њему, био си бар неколико дана учитељ у том срезу, пре неки дан Штаб те је послао да водиш разговоре са Средојом Бркићем итд. Прими се ове дужности, а „Чича“ ће ти данас по подне дати детаљне инструкције о вођењу преговора.

Мене је пре свега мало изненадио овај задатак. Прво, ја сам мислио да то буде група од бар три лица и то: командант, политички комесар и „Чича“. Касније сам сазнао да је Штаб одреда по мало сумњао да то није вешта клопка. Ја у то онда нисам ни сумњао.

Цело то после подне Чича ми је давао директиве о вођењу преговора и о евентуалном потписивању споразума. Истина је да је први и основни задатак да се што боље упозна та група, да се види да ли је то организована група, под чијом су командом, који су то људи, па ако се увиди да су они стварни представници бивше југословенске владе тј. бивше југословенске војске у отаџбини, онда са њима и потписати споразум. У случају ако је то нека банда жандарма или пљачкаша који су сами себе прогласили за легалну бившу

југословенску војску, онда што пре се извући од истих без икаквих разговора. „На теби је да увидиш и да препознаш ко су ти људи и да ли има смисла што са њима разговарати и потписивати“. Ти си из овог краја, гласао си 1938. године на новембарским изборима демократе, уз то резервни си официр бивше југословенске војске, више пута си био на вежбама и ти ћеш ипак најбоље проценити те људе. Никакво друго обавештење о Одреду не пружај, изузев о команданту и политичком комесару Одрода, који су познати. За нас партизане је битно да имамо сарадњу са борбеним и поштеним људима из овог табора и то поготову сарадњу на терену о разноврсним питањима, а касинје сарадњу у војном погледу, како у мањим тако и у већим акцијама. Имај у виду данашњу сарадњу и споразуме који су створени између СССР и Енглеске са САД. Ја сам са Штабом одреда готово цело пре подне дискутовао кога бисмо могли да пошаљемо на те преговоре. На крају смо се сложили да то будеш ти, као што ти је сестра и саопштила. Види, процени људе, ми у том погледу немамо искуства, па на основу свега тога потписуј споразум. Битно је да одред мора да расте и да не долази у обзир да се он расформира или да се пак потчини некој другој команди. О свему овоме размисли па са овлашћењем, које ће бити потписано од команданта и политичког комесара Одрода, поћи сутра што раније на место које ти је друг Ратко Митровић означио. Ја ти у том нашем првом значајнијем послу желим, желим најбољи успех, закључио је Чича”.

Ја сам после тога дуго о свему томе размишљао. Основно је било ко су ти људи и са којом намером се иде у оваквим стварима. Искуства није било, ја сам само за неке људе овог краја, и то активне офицере, чуо да су отишли у Штаб Драже Михаиловића на Равној Гори. Ако будем срео те људе, онда ћу лако и прибрано разговарати, а ако будем наишао на потпуно непознате људе, уз то глупе и без икакве политичке оријентације, онда сам дошао „мечки на рупу“. Но код мене је ипак преовладало ово прво, зато сам се припремио и легао да спавам, да бих што раније устао.

Устао сам рано сутрадан, и добио прописно откуцано овлашћење, потписано од Ратка Митровића и Мола. Печат је био прилично груб, јер је претходног дана био израђен. У задњем делу од панталона био ми је револвер, који је торба покривала, а у предњим деловима по једна бомба.

Одмах при преласку реке свратио сам до куће мог рођака Мика, кога сам претходно вече обавестио да ће моћи у Драгачево.

Он ме је већ чекао и продужили смо пут Губереваца. Дан је био врло пријатан. Уз пут сам Мику рекао где и ради чега идемо и да је он у овом случају мој пратилац. То је био млад човек од 20 година, оженио се пре неколико месеци. Дечачки ми је причао о свом момачком животу.³ Када смо прешли планину Јелицу и стигли у Драгачево, прво смо свратили код његовог рођеног стрица Лека.⁴ Он нас је најлепше дочекао, поготову мене јер сам ја тог дана био први пут код његове куће, а за њега и последњи пут. Упитао сам га где се у Губеревцима налазе Бендићи и који међу њима има велику шталу са великим тремом. Леко се одмах сетио и рекао ми је да ту долазе неки официри, који су у вези са Енглеском. Рекао сам му да бих желео да нађем неког од тих официра, са којима сам био заједно у војсци, јер су ми остале неке ствари код њих. Пристао је да ме одведе. Уз пут Леко се распитивао шта ово би и шта ће још бити.

По доласку на дотично место, на удаљености 500—600 м. појавили су се иза жбуна један поднаредник и један војник. Први је упитао да ли смо ми партизански делегати. После потврде позвао нас је да пођемо са њим. Тада сам се са Леком поздравио и рекао му да ћу пред вече опет код њега.

Наилази најважнији тренутак. Поднаредник ништа не говори изузев што ми рече да већ читав сат чека делегата партизана. Мери ме од главе до пете. Мени су ови људи добро познати, зато се не упуштам ни у какав разговор. На неколико стотина метара спазио сам шталу и тај трем.

Кад сам ступио под трем, пред собом сам видео већу групу официра, око 20, разних родова и разних чинова од потпоручника до мајора. Први је испред мене ступио Урош Катанић у униформи артиљеријског капетана друге класе. Он се са мном срдечно поздравио, изљубили смо се, јер смо били у родбинском пријатељству, а уз то заједно смо били четири године у једном одељењу у гимназији у Чачку. Исто тако срдечно сам се поздравио и са поручником Музикравићем, јер је и он био у том одељењу у гимназији. Нешто млађи од нас, али сам га познавао из Чачка, био је и поручник Предраг Раковић, са којим сам се такође поздравио као познаником.

Мога пратиоца Мика одмах је одвео онај поднаредник, тако да он није ни ступао у контакт са официрима, само их је видео. Мене су сад Катанић и Музикравић посадили у чело велике трпезе и представили ме мајору, који је био озбиљан, врло достојанствен и у чину генералштабног мајора. При представљању мајору као и осталим официрима, Катанић је изнео готово целу моју биографију од

гимназије, учитељске школе до факултета, као и војну каријеру са чином. Мени је сад било потпуно јасно у ком сам друштву, па, ради, тога, у оно време осећао сам се сасвим слободно.

Дали су ми место у челу трпезе и то поред мајора, који ме је својски премеравао. Одмах је поставио питање зашто нисам у униформи. Одговорио сам да је у ово време непрактично ићи у униформи, а уз то немам је, јер за време априлских догађаја остала у Куманову. Испричао сам и како се то догодило.

Одмах после тога поставио сам питање да ли су они група бивше југословенске војске у отаџбини која је тражила преговоре са партизанима. Јавио се један официр који је рекао да је он разговарао са Ратком Митровићем и по одобрењу нашег Штаба споразумели смо се о овом састанку. У том моменту ја сам извадио своје овлашћење, показао га свима и предао мајору поред себе.

После измене пуномоћја, почели су разговори. У тим првим и општим разговорима, са њихове стране, узело је учешћа више присутних, што је мене мало изненадило. Прво сам, у једном ширем приказу, служећи се и белешкама које сам скицирао са Чичом, изложио општу ситуацију у свету. Нагласио сам да се готово читав свет поделио на два табора. Један је табор напредних, прогресивних, и демократских снага, на чијем су челу СССР, Енглеска и САД. У супротном табору су назадне, реакционарне и фашистичке силе на чијем челу стоји Хитлерова Немачка, Мусолинијева Италија, Јапан и друге сличне снаге. Оба ова табора располажу огромним бројем војника, имају развијену војну индустрију и модерно су наоружани. Свима нама треба да буде јасно да ће овај рат бити немилосрдан, па као такав он ће прогутати милионе и милионе жртава. Хитлерова Немачка биће стуб те борбе. Војници те земље су фанатизовани у тобожњем стварању новог поретка, јер они сматрају да су њихово друштвено уређење и њихова партија најсавременији у свету, а то је огромна заблуда. Ми смо их нешто мало упознали у кратким априлском рату, а поготову ми из бившег 58. пешадијског пука. Хитлерова Немачка данас прокламује да води велики ослободилачки рат против бољшевизма, тј. вођа у СССР и против трулог плутократизма Енглеске и САД, где су тобоже Јевреји на власти. Без сумње је да су Хитлеровци одлични пропагандисти, да су доста искусни са својом „петом колоном“, да су врло лукави и немилосрдни према сваком свом противнику. Они су у својој земљи, а затим и у свим освојеним, земљама, створили логоре за уништавање најбољих људи те земље. Ми већ видимо шта се ради у Хрватској, Македонији и дру-

гим крајевима где су они дошли. Хитлерова Немачка је највећи непријатељ нас Југословена, јер су нас напали без икаквог повода и распарчали су нам земљу а сад прете и потпуним уништењем. Ми све ово треба отворено да изнесемо пред народ, па пошто се сад Немачка упетљала на два фронта, ми сматрамо да је то и њен сигуран крај. Пре свега СССР располаже огромним људством и огромним територијама, па пошто им је Немачка заклето непријатељ, они се морају борити до последњег човека. Енглеска и САД располажу огромним привредним и индустријским потенцијалом. Та економска моћ доћи ће до пуног изражаја и у овом рату. Садашњи руководиоци људи Енглеске и САД увиђају огромну опасност од фашистичког блока и само ће остати пушта жеља да се међу савезницима забије клин, бар док је јака Немачка. Вероватно је да ће и политика СССР морати да иде тим правцем, јер је то њихово животно питање. На основу овакве међународне и наше унутрашње ситуације, ми треба да позовемо народ на устанак, јер то би био наш допринос тој општој борби. Ми смо уверени да ће нас савезници без резерве помоћи. На једној таквој платформи ми ћемо имати огромну већину народа уз са се. Са једном таквом широком подршком народа, са подршком великих и моћних савезника, ми ћемо моћи успешно да се боримо против Немаца и њихових савезника код нас, јер су ти његови помагачи код нас у очима великог дела народа обични издајници своје земље. Са овим ширим и конкретним излагањем ја сам у ствари и почео разговоре. Приметио сам да су сви присутни са изненађењем и пажњом саслушали моје излагање.

После мене говорио је мајор. И он се прилично опширно осврнуо на стање у свету и код нас после априлског рата. Он је у свом излагању углавном величао моћ САД и Енглеске, истичући сигурну победу тих сила. За СССР није имао много похвалних речи. Истакао је доиста да ће се руски народ борити на страни савезника, али да ће у тој борби доћи до збацивања бољшевика са њиховим Стаљином, за кога је имао само најружније речи. Први пут сам чуо да је Стаљин ликвидирао најбоље совјетске руководиоце а међу њима и маршала Тухачевског. Када је прешао на излагање о нашој будућој држави, он је јасно подвукао да то мора бити „истинско демократско друштво”. После мајора говорило је још неколико њих, доиста са бираним речима, али са великим истицањем улоге САД, што је за мене било ново. Један од њих, вероватно дипломата, опширно је излагао економску снагу САД. Он је нагласио, да су последњих година пред рат ту земљу преплавили научници читавог света, који су добрим

делом побегли испред хитлероваца. Они данас тамо врше огромна открића на свим научним пољима, па вероватно да ће та научна открића имати и пресудан значај у вођењу рата оваквих димензија.

Ја сам са највећом пажњом и бележењем саслушао излагање свих ових људи. Из њихових излагања увидео сам да добрим делом то нису и „обични официри“, какве их ја познајем из бивше југословенске војске, већ да ти људи свестрано познају многе ствари. На крају су ми поставили чудно питање, тј. шта ја мислим као представник партизана о горе изнетим стварима. Укратко сам изјавио да се ја као учитељ у Македонији никад нисам интересовао тим политичким стварима, па према томе мени је све то непознато. Од школске 1937/38. налазим се на факултету и ту сам се потпуно посветио струци, тако да и ту нисам имао могућности да се упознам са тим питањима. Изјавио сам да ћу ово мишљење пренети Штабу одреда.

Потом смо прешли на нашу унутрашњу ситуацију. Пропаст и комадање Југославије, чији је главни кривац Хитлерова Немачка, донео је невиђене злочине, а нарочито према српском народу. Ми у нашим иступањима, а исто тако и у нашем споразуму, треба да најодлучније устанемо против националног разједињавања, против разних окупаторских слугу, који тобоже под плаштом уског шованизма и национализма чине огромне услуге окупаторима, уништавајући најбоље људе наше земље. У Хрватској усташе врше масовна истребљења српског народа. У Македонији се врши насилно пресељавање и уништавање Срба и то углавном од стране бугарских фашиста; у Словенији се врши расељавање тог народа итд. Све ове злочине врши окупатор помоћу домаћих издајника, па се зато наша борба мора и развијати у том правцу. Сложили смо се о томе да у наш споразум уђе и тачка која позива сваког способног грађанина од 18-50 година да допринесе ослобођењу своје земље. Оним грађанима, који се не одазову позиву, судиће се било за време рата било после њега.

Опет је неко потегао питање уређења будуће Југославије. Одлучно су устајали против политике Стојадиновића, а за Љотића су говорили да је типични народни издајник, па као таквом њему се мора судити кад тад. Необично су оштро иступали и против бившег министра Чвркића, који је из овог краја. Неки су пак, врло обазриво, говорили о потреби легализовања Комунистичке партије, истичући да је, нпр., Др Мишовић, који потиче из велике и угледне породице овог краја, био поштован као човек од свих људи. На ове изјаве, ја сам одговорио да се у многим тачкама слажемо, само многа од тих питања су ствар будућности и једног ширег и политичког и правног

консултовања. Ја нисам овлашћен да водим такве преговоре, јер сам представник Чачанског партизанског одреда и то о међусобној сарадњи на овом терену. Тиме ја не бежим од ових питања, али ћу ја то све изнети Штабу одреда. Мајор као и остали чланови су на то изјавили да су они представници Југословенске војске у отаџбини и владе у Лондону и као такви они сматрају да овде воде један општи споразум са партизанима. Дошло је, по мом мишљењу, и до неколико провокативних питања, тј. да ли ми имамо директне везе са руском командом, са ким сам имао разговоре пре доласка, ко ми је давао инструкције итд. Одлучно сам све то одбацио изјављујући да сам пре доласка имао разговор само за потписницима овлашћења а они су ми изјавили да ћу по повратку поднети детаљан извештај целом Штабу одреда. У закључку сам истакао да овај наш разговор, као и евентуални споразум, треба посматрати као почетак и увод у читав низ будућих конкретних питања.

После тога, а већ је било прошло подне, направили смо одмор. Прво сам потражио свог пратиоца. Нашао сам га у воћњаку, где лежи и одмара се. Рекао ми је да је доста добро ручао са оним поднаредником и војником и то пре пола часа. Још сам једном поразговарао са овим необичним племенитим и искреним младим човеком. Он ме је наивно и дечачки упитао како се развијају разговори и да много водим рачуна шта потписујем.

Пошто сам е вратио под трен штале, на трпези је било сервирано за двадесет и неколико особа. Опет су ми понудили место у врху трпезе. Ручак је био скроман. На столу су били тањири са сиром, са мало кајмака и куваним јајима. Поред тога биле су чиније са куваним кромпиром, са доста оскудним месом од живине. Од свега, најукуснија била је свежа погача.

На самом почетку ручка стигла су још два официра. Један је био у чину мајора, а други у чину капетана прве класе. Овај је мајор што је био поред мене устао сачекао га је на 40 — 50 м. и почели су нешто насамо да разговарају. Нисам обраћао томе пажњу, већ сам продужио да ручам. Оба официра пришла су столу премерили ме и поздравили се. Сасвим су тихо изговорили презимена, тако да ни тада нисам чуо ко су. Између себе они су се ословљавали чином, мене само делегат партизана.

Пошто смо ручали и пошто су распремљени столови, продужили смо разговоре у присуству два новодошла официра. Разговори су сад почели ситуацијом на терену и о појединцима који су се већ определили или се опредељују било за једну или другу страну.

Прве и највеће критике готово од свих присутних биле су упућене на рачун Момчила — Мила Радосављевића, команданта одреда. Готово су увек полазили од родитеља, који су били на лествици оног друштвеног дна. За њега је био најчешћи израз „мангуп и глупак“ итд. Уз то поменули су и друге по њима „типичне чачанске мангупе“ који су отишли у партизанае. Навели су и пример Јована — Јове Караклајића,⁵ шофера из Чачка. Затим су даље износили како су похватили неке немачке агенте, који су пред стрељање признали да су имали везе са појединцима у партизанима. Све је ово оставило на мене необично дубок утисак. Прибележио сам сваки детаљ са изјавом да ћу то пренети Штабу одреда. Мислим, тада сам изјавио, да у партизанае одлазе пре свега напреднији и слободоумнији људи. Никад не треба помислити да су у партизанима само комунисти, већ и други људи, као што, напр. нису само у четницима демократи. Даље сам истакао, да није толико важно како он себе назива, већ какав је он као човек и како се односи према борби против окупатора. На таквој основи ми треба да стварамо споразум. Из овог јасно произилази да ми морамо створати заједничке судове, као што је то већ истакнуто у дискусији.

Потом су се повукли остали официри, а за дефинисање наших закључака остала су ова два новодошла официра и мајор са којим сам био пре подне. Прво је мајор који је дошао за време ручка, изјавио да долази од Врховне команде Југословенске војске у отаџбини, тј. од команданта Драже Михаиловића и да му је дужност да убрза склапање споразума. Истакао је да они немају намеру да преузимају веће акције без сагласности својих савезника Енглеске и САД. Изјавио је да стварају поједине пунктове на територији Југославије, да народ припремају за устанак и да ће повести веће борбе када то буде војнички оправдано. Ја сам на то изјавио да је 10. јула формиран Чачански партизански одред „Др Драгиша Мишовић“ за територију ова четири среза. У појединим срезевима формирају се чете. Сада се ради на прикупљању оружја и војничке опреме и на подизању устаничког духа код народа. Да бисмо прешли на војничке акције, потребна је сарадња свих партијских и борбених елемената. На основу овога намеће се нужна потреба стварања споразума, ради чега смо се и састали. Да би створили споразум, на основу дискусије, на основу конкретних потреба на нашем терену, на основу самог смисла споразума међу савезницима, ми морамо све то унети у наш споразум. Оба су се мајора о томе позитивно изразила.

Затим смо узели по табак чисте хартије, и писали смо тачку по тачку. Сваку смо тачку опет продискутовали, по неколико пута поновили формулацију и истоветно уносили у један и други споразум. Један примерак сам ја, а други онај придошли капетан.

Први и други члан односили су се на ситуацију у свету и код нас. Ту се истиче да је Југославија раскомадана без икаквог међународног уговора, већ једностраном одлуком Немачке и њених сателита. Пошто се рат проширио, па је захватио готово целу Европу и друге ваневропске земље, то је дужност наших народа да узме активно учешће у тој борби на страни Савезника. После овог рата, где ће Немачка са својим сателитима бити сигурно побеђена, Југославија ће се организовати на једној новој демократској основи, где ће бити зајамчене демократске слободе збора, договора и штампе. У следећим члановима говори се о дужности свих способних лица за војну службу. Полази се од тога да обе уговорене стране могу прогласити општу мобилизацију, где је сваки способан човек од 18-50 година дужан да се одазове. Било је говора да се та обавеза продужи до 55 година за офицере и преко тога, али смо се сложили да ово уђе у споразум. Лица која се не одазову позиву, или избегавају мобилизацију, стављају се под војни суд и судиће им се или за време рата или после њега.

У даљем члану говори се о постојању две војне формације бивше југословенске војске у отаџбини, која је под контролом југословенске владе у Лондону и формације партизанских одреда, који окупљају напредне и родољубиве добровољце, који ће се борити против окупатора и његових помагача. (Ову смо дефиницију унели после дискусије. Ја сам пре свега подсетио, да је било људи који су у априлском рату тражили оружје и желели да се боре и ако нису били војни обвезници, тј. били су испод 20 година или су пак били женског пола. Добрим делом такви људи се данас налазе у партизанима). Даље је долазио члан који говори о заједничкој команди над свим снагама које се боре против непријатеља. (Око овог члана била је највећа дискусија. Прво су оба мајора тражила да мора да буде безусловно јединствена команда за све војне акције и да без те јединствене команде, коју ће признати сви савезници, нема ни јединствене борбе против непријатеља. Ја сам на то одговорио да су већ никли многи партизански одреди, да они тако рећи сваког дана ничу у разним крајевима Србије па и другим деловима Југославије. То је стварност на терену и ми морамо рачунати са том чи-

њеницом. Ради тога предлажем да у споразум уђе израз **заједничка команда** призната од Савезника. Ту заједничку команду чине војни представници обеју војних формација. Опет је дошло до убеђивања па и до жустрих речи о потреби јединствене команде. Ја сам изјавио да тако нешто не могу потписати и спреман сам да прекинем разговоре. Сам рад, само наша борбена сарадња довешће и до јединствене команде. Још једном сам поновио да могу само да потпишем формулацију о заједничкој команди. После дуже консултације међу њима, дошло је у споразум и одредба о заједничкој команди.

Следећа тачка о којој смо се сасвим лако споразумели, била је о уређењу и управљању ослобођених територија. За ово питање они су, тј. оба мајора, позвали једног капетана друге класе. Овај је по мом мишљењу био добар правник. Он је детаљно изложио улогу и задатке народноослободилачких одбора и начин формирања истих. Ја сам потом изјавио да се слажем са излагањем г. капетана и да ћу то и потписати. Формулација, коју смо ставили у споразуму, била је да се на територији постојећих општина, срезова па и више срезова, који се ослобађају од непријатеља, формирају општински одбори или срески одбори. У општинске одборе улазе исти број одборника као и пре рата, а за среске према споразуму команди. Пошто се за време рата неће ићи на изборе, то ће једну половину делегирати једна страна, а другу половину друга страна, без обзира ко је ослободио ту територију. Потом је овај капетан напустио ову ужу комисију, на захтев мајора.

Следећи члан се односио на формирање команди места. Ове команде формирати у већим местима, а по потреби и у средишту општине. Команда места се састоји од два војна лица и то представници обе формације. Њихов делокруг је доста широк, зато они узимају многа помоћна лица за рад у команди. Они пре свега мобилишу људство за борбу и старају се за обезбеђење евентуалног фронта. Затим врше контролу над радом свих органа на тој територији.

Даље смо у споразум унели и одредбу о обавезном пријављивању за једну од ових војних формација лица способних за војну службу. Приликом пријављивања сваки ће добити одговарајућу легитимацију која има искључиву важност. Од пријављених лица, врши се распоређивање на разне дужности. Свако је лице слободно да се опредељује за једну или другу формацију, као и да прелази из једне у другу формацију. Лица која се нигде не опредељују, жигосати, а евентуално и повести поступак.

Затим се у споразуму говори о формирању преких војних су-

дова. Ове судове формирају команде места и то од два лица. Једно лице делегира једна страна, а друго друга страна. Ови судови суде пре свега шпијунима, пљачкашима, ратним дезертерима, па и обичним кривичним делима. Не признају се никакви други судови на ослобођеној територији осим ових. Одлуке су пуноважне, ако су сагласне обе старне. У случају да је једна страна противна, дотични се ослобађа одговорности.

У споразум смо унели и одредбу о подели свих добара приликом ослобођења неке територије. Ја сам био против те поделе, истичући да све што се запаени од непријатеља, треба да служи заједничкој борби. Такву смо формулацију унели у споразум.

Последњи чланови односе се на обавезно заједничко потпомагање у свим мањим и већим војним акцијама где је год потребно формирати заједничке команде за вођење борбе против окупатора.

На крају смо се споразумели да никако једна страна не може водити пропаганду пред народом против друге стране. Ићи ка сазивању заједничких зборована, где ће наступати говорници једне и друге стране.

Ово је суштина споразума који је потписан 21. јула 1941. године на слободној територији, између представника Чачанског партизанског одреда „Др Драгиша Мишовић“ и Југословенске војске у отаџбини. Ја сам први ставио свој пуни потпис на оба примерка, а после мене је то учинио, тј. на оба примерка и — генералштабни мајор — Д. Игњатовић.⁶ Споразум је садржавао 11 тачака, куцаних на машини и све тачке су стале на једном табаку хартије. Пошто ја при себи нисам имао никакав печат, а такође ни мајор то није показивао, то је споразум остао без икаквог печата. Ја сам мајору оставио своје пуномоћје, а он је своје оставио мени. Потписани споразум, као и то пуномоћје, предао сам исто вече Милану Мијалковићу. (Споразум је откуцао на машини један поручник, кога су оба мајора позвала, по завршетку разговора. Заједнички смо диктирали и контролисали сваку реченицу и то из својих бележница).

После потписивања споразума настало је опште весеље међу нама. Приметио сам да је пристигло још неколико официра, међутим ја их нисам познавао, а нисам се том приликом ни упознавао. Јасно се на лицима ових људи одражавала радост, оптимизам и самопоуздање. Поново сам измењао доста љубазних речи са својим старим познаницима, потражио пратиоца и изразио жељу да се што пре вратим. Споразум сам ставио у џеп свог гуња, набацио торбу на раме и кренуо назад.

Оба мајора са још неколико официра испратили су ме читав километар. Приметио сам па и осетио, да ме више не гледају као „сељачког Ђилкоша“ или „мангупа“, већ су се према мени односили доста обзирно.

У невезаном разговору, уз пут, оба мајора су ми поставили питање, да ли сам свестан историјског значаја овог дана. Ми овим споразумом, продужио је један мајор, имамо вероватно 85 посто становништва. Са тим бројем, а у име истинских интереса народа бивше Југославије, и уз помоћ свих наших савезника, ми дижемо и водимо народе у борбу против најјачег непријатеља, кога познају наши народи. Ја сам одговорио да није тако важно што смо баш нас двојица потписали такав документ у нашој историји. Битно је да ми живимо у оваквом времену, да ми према свом народу имамо огромну одговорност, јер смо се ту родили, ту смо одрасли, ту смо се према условима и способностима образовали и као такви ми смо пред народом и најодговорнији.

Ви, сте г. мајоре, поменули, да ћемо имати 85 посто становника. Ја се са тим слажем али не смемо никако заборавити да је непријатељ необично способан и лукав и то како са војничке тако и са политичке стране. Он већ има јаку „пету колону“ оличену код нас у разним љотивћевцима, усташама итд. Није искључено да он врло вешто убаци у наше редове разне „своје људе“, почевши од најобичнијих криминалаца, затим анационалне елементе, пустолове, до разних светских пробисвета. Демаскирање и борба против таквих елемената неће бити лака, јер увек морамо имати пред очима искуства последњих година. Нама је данас јасно зашто су нпр. тако олако хитлеровци прегазили Француску и многе друге европске земље. Они су тобоже подигли заставу против „комунизма“, па у име тога врше читаво национално уништавање и невиђену економску експлоатацију народа. Сматрам да никада томе неће насести данашњи руководиоци, као и огромни део народа Енглеске и САД. Ради тога и ми морамо бити необично обазриви према разним псеудонационалним групама. Тако нпр., Коста Пећанац са својим четницима, био је необично позитиван за време Првог светског рата у својој Топлици. Данас је то излапели старац, који се ставио на страну окупатора и кога ће историја неминовно најоштрије осудити. Борба, господо официри, против свих оних који нас разједињују, а који тиме отупљују оштрицу борбе против окупатора, јесте први и основни наш задатак. У послератној Југославији, за коју се ми боримо, треба да буде место за сваког поштеног човека који је активно учествовао у

ослобођењу своје земље, без обзира на његово моментано политичко схватање или верско убеђење. Не треба да буде место ратним дезертерима, шпекулантима, разним издајницима и слачно.

Ова моја излагања ова група је са одобравањем прихватила. У даљим излагањима они нису поклањали толику пажњу тим групама, истичући да они „немају народ за собом”. Оштро су и они осудили Косту Пећанца, усташе, Љотићевце и друге истакнуте људе бившег режима.

Пошто сам се поздравио са овом групом официра, продужио сам пут са својим пратиоцем Миком. Мисли су ме обузеле што нас очекује после овог догађаја. Да ли ће ови људи бити истински ослободиоци своје земље, или ће пак и они бити заплашени „бауком комунизма” и постати најобичнији издајници своје земље? Тада је то за мене било предмет најдубљег размишљања.

Опет смо свратили код Миковог стрица Лека. Ту смо мало поседели, узели нешто за јело и продужили за Липницу. Уз пут Мико ми је постављао питања шта ће бити у народу после данашњег дана. Једноставно сам му одговорио да ћемо у борбу против Немаца ићи сви, а не само појединци, који су у партизанима. Исто тако свака ће нам кућа бити отворена, где ћемо у свако доба наћи храну, склониште и слично, као ово код твог стрица Лека. Без обзира што је он четник. И о томе смо се споразумели.

Стигао сам кући нешто после 19 часова. У дворишту сам приметио приличан број људи. Мијалковић је био у воћњаку испод куће. Чим ме је приметио, пошао је ка кући. Из дворишта истрчала је сестра Милена и сва узбуђена причала ми како већ неколико часова о свему помишљамо. Ратко Митровић, онако ведар и спреман на хумор, каквог сам га готово увек знао, најлепше се поздрави, питајући да ли има што у торби. Тако исто и остали познати поздравише се. Милан и Ратко позваше све те познате и непознате да уђу у кућу и да заседну у већој соби. Била је група од 15-16 лица. За то време ја сам на брзу руку вечерао у другој споредној згради.

Састанак је отворио Ратко Митровић, упозоравајући да се ради о крупном питању развоја наших партизанских одреда. Моле је одмах изјавио да је извршио обезбеђење, како ове куће тако и ове уже околине. Ратко је даље продужио, да овом ширем састанку присуствује и делегат Главног штаба Србије, друг Чича, из Београда, као и делегат који је данас, по овлашћењу Одреда, водио важне политичке разговоре о којима ћете детаљно бити обавештени. Ови разговори поведени су у циљу ширег популарисања наших партизанских

одреда, у циљу ширег мобилисања маса за ослободилачку, а у духу наше спољне и унутарње ситуације. Да чујемо пре свега нашег делегата, па ћемо после тога прећи на ширу дискусију и закључке, изјавио је Ратко Митровић.

Сео сам у врх трпезе, између Чиче и Ратка, извадио своје белешке, ставио сам лампу петролејку пред себе и почео да излажем. Са једне и друге стране били су познати и непознати људи. Закључио сам да су ти људи углавном чланови Штаба овог одреда и делегати било формираних одреда, било појединих бивших Окружних комитета КПЈ.

Ја сам у току једнога и по часа изложио све оно о чему се дискутовало на том састанку, служећи се својим белешкама. У почетку сам истакао, да поред познатих активних официра овога краја, има ту официра и из других крајева, па и извесних цивила, који су у официрским униформама. Подробно сам изложио ток разговора, истичући гледиште ових људи о појединим општим и посебним питањима данашње ситуације. Потом сам прочитао споразум, коментаришући сваку тачку.

После мога излагања настала је дискусија, која је трајала до пола ноћи. Прво је говорио Момчило — Моле Радосављевић, командант Одред. Он је на том састанку одлучно иступио против споразума, истичући да ћемо ми овде имати само штете а никакве користи. Ми ту господу добро познајемо, продужио је Моле, нити су се они борили у априлском, нити ће се они борити данас. Њихови циљеви су потпуно супротни нашим.

Потом је узео реч Бата Јанковић. И он је у многаме подржао Мола. Он се пре свега критички осврнуо на априлске догађаје. Рекао је да је било бесмислено што су се комунисти придруживали бившој југословенској војсци, где су они постојали као прирепак, или су их једноставно поједини команданти одбијали називајући их најпогрднијим изразима. За себе је рекао, да је по тој директиви ишао чак до Ужица са својом групом, али пошто није служио војску, нико није хтео ни да чује да му да оружје и да га уврсти у добровољачке одреде. Много би корисније било да смо сви остали у свом месту, па пошто је настало оно расуло и где је дошло до оног масовног бацања оружја, што смо ми и очекивали, да смо ми то оружје приграбили и са тим, а у том метежу, ликвидирали све наше најопасније противнике. У том случају одлично смо се могли послужити и са комунистима који се већ налазе у војсци. Ми смо, нпр., у Чачку оставили командира жандармеријске станице Џидића да и

даље вршла како хоће, а ми смо отишли у добровољце. Чачак је у том најкритичнијем моменту остао такорећи без комуниста и то онда када су били најпотребнији. И он је против споразума, јер по његовим речима ми са овим ратом идемо у светску револуцију. Бата је био доста темпераман човек, доста је читао и имао је широк речник, док се Моле мало бавио теоријским питањима, а више се јуначио својом снагом и борбеношћу.

После ова два говорника, узео је реч Чича. Он је говорио доста прибрано, сталожено, наводећи читав низ аргумената. Прво је детаљније говорио о светској ситуацији и улози СССР. Он је истакао да се у овом моменту СССР не може конфронтирати против свих капиталистичких земаља. Уз то енглеским, америчким и другим грађанско-демократским масама, немачки фашизам је заклето непријатељ. У светлу тих чињеница треба посматрати и овај споразум закључио је Чича. Потом су узимали реч и други учесници овог скупа. Сећам се да су дискутовали и представници Крагујевца, Ваљева. Неки су се директно обраћали Чичи, не говорећи ко су и одакле су, из чега сам закључио да их он познаје. Основне мисли састојале су се у томе да се на терену налази на тешкоће у опредељивању у одпосу на четнике Драже Михаиловића. Већина их је било за споразум, а против „празних револуционарних фраза“, как оје то један истакао. Но, и међу њима било је неколико који су изражавали сумњу па и штетност споразуму. Издагање Ратка Митровића било је доста запажено на овом састанку. Он је углавном говорио о ситуацији на терену овог Одрода. Рекао је да је најбоља ситуација на терену срезова трнавског и љубићског, затим задовољавајућа у таквском, а врло лоша у срезу драгачевском. Даље, у срезовима Ивањици, Ариљу, па и Краљеву; који доиста не припадају овом Одреду ситуација је лоша. Зашто? Прво, ми смо на теренима ова прва два среза постигли пуну сагласност са локалним представницима бивших странака удружене опозиције. У овим срезовима нарочито су се масовно изјаснили за партизане бивши земљорадници на челу са адвокатом Боком Поповићем и другима. У срезу драгачевском је сасвим друга ситуација. Ту су све локалне „дође“ бивших грађанских партија приступиле четницима. Они данас тамо говоре да у партизане иду само комунисти, па пошто је број чланова КП у том крају врло мали, неки су и у заробљеништву, то смо ми морали да на тај терен шаљемо избеглице, као Богдана Капелана и др., или пак људе са овог терена, као Ратка Парезановића и др. Све то ствара велике тешкоће, тако да су они такорећи одвојени од народа. Изјављујем,

продужио је Ратко, да је у срезу Драгачевском преко 90 посто обухваћено четничком организацијом. Ми се ни у ком случају не смемо поставити против те огромне масе народа, већ морамо пронаћи форме за сарадњу са радним и честитим људима, уз демаскирање народних непријатеља. Из овог разлога ја сам данас за овај споразум, јер он шире легализује, па и популарише наше партизанске одреде закључио је Ратко. Потом је опет говорио Моле. Кад му је Ратко, у претходном излагању, поменуо да је и сам потписао овлашћење за вођење преговора, Моле је изјавио да је то учинио ради тога, да би сазнао ко су ти људи, колико их има, какво им је наоружање, да би се што пре предузеле акције.

Сећам се добро и излагања Милице — Мице Вучетић, учитељице из Трнавe. Она је била за споразум, али уз велику обазривост. Први пут сам од ње чуо да би добро било да ми неке наше некомпромитоване и мало познате људе убацимо у њихове редове. У тим редовима, како је изјавила Мица, има доста слободоумних па и напредних људи, са којима бисмо ми могли да рачунамо.

Моја сестра Милена говорила је о необавештености многих људи, па и недовољној политичкој спремности. Истакла је да ће то бити уточиште многих наших највећих противника, који ће се у тим редовима супротставити сваком споразуму. Нама то треба да буде јасно, да ће они покушати да цео тај покрет усмере против нас и то ће за њих бити крај обмана и крај политичке каријере. С друге стране, ту се налазе многи поштени, али политички неупућени људи и ради њих ја сам за споразум, закључила је Милена.

Још су неколико пута говорили Чича, Бато, Ратко и други присутни. Основно је било да се мора бити врло обазрив у односу на ове људе. Наша унутрашња и спољна ситуација захтевају да се прихвати овај споразум, и да се на терену према ситуацији и примењује.

Ја сам на крају, још једном, анализирао ко су ови људи, са којима сам данас, готово цео дан, разговарао. То су пре свега бивши активни официри. Махом то потичу из средњих па и сиромашних породица. Они пред собом имају само свој будући положај у друштву. Многи су од њих потпуно политички неупућени и ако се бусају да су велики противници Немаца, а верне присталице династије. Али, међу овим официрима има врло способних, па и врло интелигентних људи, ради тога погрешно би било на основу појединаца, тумачити да су то глупи „чизмашии“. Ја ове људе прилично познајем, као и остале који су као официри били често на вежбама. Даље, у овој

групи, ја сматрам, налазе се неки млађи политички људи, па и дипломате. Видео сам да међу њима има неколико њих који знају по неколико страних језика и то изузев ових генералштабних официра, што је нормално. Сви су они, по моме мишљењу, непоколебљиви следбеници политике Енглеске и САД, а према СССР су доста уздржљиви, резервисани, па и критични. Сва је ствар ко ће ове људе придобити у крајњој линији. Мислим да са овим људима треба врло вешто и интелигентно тактизирати, придобити их за заједничку борбу, неке неутралисати, а неке, који су за борбу против партизана, под разним изговорима раскринкавати као отворене непријатеље и сараднике окупатора. И моје је мишљење, као што је истакнуто, да би добро било да ми имамо појединце и у овим редовима.

Поноћ се већ приближила. Петролејка већ почиње да се гаси а мајка ми рече да више нема „гаса“ (петролеја). Готово у мраку, постиже се пуна сагласност, да се споразум прихвати и да се на терену примењује према датој ситуацији. Чича даје последње инструкције за рад на терену и то како за она места где су формираны одреди, тако и за формирање нових одреда. Он, тако рећи у мраку, закључује да не треба гајити илузије у погледу споразума, већ да он моментано решава нека актуелна питања и да је споразум у духу наших унутрашњих потреба и данашње међународне ситуације.

Н А П О М Е Н Е

1. То је био резервни официр Радојица Страњанац из Бањице.
2. Милован Грујанац из Жежевице.
3. Стрељан од стране Немаца у децембру 1941. г. у Чачку.
4. Умро 1963. год., а жена Добринка жива.
5. Касније је овај Караклајић пребегао Љотићевцима, и обесио је у децембру 1941. год. у Чачку Ратка Митровића. Током рата Немци су га послали у логор Маутхаузен. По неким је жив и налази се негде у Јужној Америци.
6. Ко је био тај Д. Игњатовић, да ли је то псеудоним или право име, нисам могао да сазнам. За време паузе питао сам Уроша Катанића за овог мајора. Међутим, он ми је рекао да је он из Врховног штаба Др. Михаиловића.

**SUR LE PREMIER ACCORD ENTRE LES PARTISANS ET LES TCHETNIKS
EN 1941**

Après la brève guerre en avril 1941 l'Allemagne fasciste a morcelé avec ses satellites la Yougoslavie. L'Allemagne en a gardé la plus grosse partie. Les parties occidentales avec la Dalmatie ont été données à l'Italie, les parties orientales avec la Macédoine à la Bulgarie, les parties septentrionales avec Bačka à la Hongrie. Il y a eu alors en Serbie un groupe d'officiers de carrière qui n'ont pas été faits prisonniers et qui ne voulaient pas se rendre aux Allemands. Certains hommes politiques ont rejoint ce groupe, surtout ceux des partis bourgeois appartenant à l'Opposition associée. Ce groupe a établi le contact avec le gouvernement yougoslave en émigration à Londres. Le chef de ce groupe a été le colonel d'Etat Major de l'armée de l'ancienne Yougoslavie, Draža Mihailović.

Dès le début de la guerre entre l'Allemagne et l'URSS, le 22 juin 1941, les Allemands et les forces d'occupations prennent des mesures draconiennes contre les communistes et les patriotes dans le pays. Devant ces poursuites ceux-ci rejoignent la forêt et la montagne et sur l'initiative du PC yougoslave, bien organisé, car en clandestinité depuis vingt ans et possédant une riche expérience de la lutte clandestine, de nombreux détachements de partisans sont formés pour combattre l'occupant et les quislings.

Ainsi aux débuts de l'insurrection armées en Yougoslavie deux groupes se sont trouvés en clandestinité: les partisans, conduits par le PC yougoslave et les »tchetniks« sous la direction du gouvernement yougoslave en émigration à Londres, et sur l'initiative des deux parties le premier accord est conclu le 21 juillet 1941. Cet événement a eu lieu au village Guberevci, dans la montagne Jelica, entre Kraljevo et Čačak dans l'actuelle République de Serbie. L'accord comportait 11 points. Il prévoyait la participation obligatoire de tous hommes valides de 18 à 50 ans au combat, des sanctions pour ceux qui ne répondaient pas à cette obligation, le système démocratique après la guerre, la liberté de choix de tout citoyen pour rejoindre l'un ou l'autre des groupes et la liberté de changer de groupe, le combat commun et des commandements communs pour toute action importante, le nombre égal de délégués dans les conseils municipaux et départementaux des communes et départements libérés, la constitution des cours martiales communes etc. Au nom du détachement des partisans de Čačak »Docteur Dragiša Mišović« formé onze jours avant la signature de l'accord, ce dernier a été signé par un jeune partisan de la région, enseignant de métier. Au nom du Commandement suprême de l'Armée yougoslave dans la Patrie l'accord a été signé par un commandant d'Etat Major. Le même soir l'Etat-Major du détachement avec des représentants d'autres détachements partisans de Serbie, sous la direction de Milan Mijalković, membre du Commandement Général de Serbie, ont longuement discuté le contenu de cet accord. Il y a eu des propositions sérieuses de rejeter l'accord. Après de plus amples explications l'accord a été adopté. L'accord a été entièrement respecté jusqu'au début novembre 1941, date où les tchetniks se sont retirés du front de Kraljevo et d'autres fronts en Serbie libérée.

Ratko Vlastelica